

Marek Kulesza
Michał Stańczuk
Konrad Wierzbicki

Nieprzestrzeganie normy prawdomówności i uczciwości jako problem społeczny

Failure to comply with the norm of truthfulness and honesty as a social problem

W artykule podjęto próbę przybliżenia dylematów związanych z problematyką postrzegania normy prawdomówności i uczciwości w odniesieniu do roli jaką pełnią w ustalonym porządku prawnym i społecznym. Społeczna oraz moralna ocena gotowości do przestrzegania norm ma ścisły związek z wartościowaniem prawdy, która z jednej strony jest wartością konstytuującą, z drugiej zaś pozwala na budowanie w społeczeństwie zaufania. Prawda jest ważnym miernikiem człowieczeństwa zobowiązującym siebie oraz innych do podejmowania trafnych decyzji moralnych związanych z potrzebą pojmowania prawdomówności jako odpowiedzialności za postawy i zachowania współczesnych ludzi. O tym, że problem kłamstwa i nieuczciwości w życiu społecznym stał się problemem społecznym i wymaga działań wychowawczych, profilaktycznych i resocjalizacyjnych świadczą nie tylko codzienne doświadczenia, lecz także aktualnie prowadzone badania naukowe, które mogą przynieść również wymierne rezultaty kulturotwórcze.

Słowa kluczowe: norma, prawda, uczciwość, problem społeczny.

The article attempts to bring closer the dilemmas related to the perception of the norm of truthfulness and honesty in relation to the role they play in the established legal order and social. The social and moral assessment of readiness to comply with norms is closely related to the evaluation of the truth, which on the one hand is a constitutive value, and

on the other hand allows building trust in society. Truth is an important measure of humanity, obliging oneself and others to make the right moral decisions related to the need to understand truthfulness as responsibility for the attitudes and behavior of modern people. The fact that the problem of lying and dishonesty in social life has become a social problem and requires educational, preventive and social rehabilitation activities is confirmed not only by everyday experiences, but also by current scientific research, which can also bring measurable culture-creating results.

Key words: norm, truth, honesty, social problem.

Wprowadzenie

Problemem społecznym jest zjawisko, które dotyczy znacznej części społeczeństwa, a skutki jego występowania są szkodliwe zarówno dla rozwoju osobowego poszczególnych członków społeczeństwa, jak i dla funkcjonowania społeczeństwa jako całości. Przewyciężanie tego zjawiska wymaga zaangażowania wszystkich członków społeczeństwa i odpowiedzialnych za dany obszar życia odpowiednich instytucji, np. służby zdrowia, systemu edukacji, wymiaru sprawiedliwości itp.

Kłamstwo i oszustwo uznawane jest przez kryminologów, pedagogów i psychologów resocjalizacyjnych jako jedno z wczesnych i ważniejszych symptomów nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży, skutkujące kolejnymi odstępstwami od przestrzegania norm moralnych i społecznych, kradzieży, agresji, wagarów itp. Naukowcy zwracają uwagę, że kłamstwo jako świadome mówienie nieprawdy, z jednej strony jest powszechnie traktowane jako naganne, hańbiące honor człowieka, a z drugiej, jest bardzo szeroko rozpowszechnione wśród ludzi. Posługują się oni kłamstwem, aby uniknąć kary, zdobyć różne dobra, chronić kogoś lub siebie, albo wymierzyć karę, odegrać się, zemścić¹. Rozwój telekomunikacyjnych środków ułatwiających międzyludzką komunikację, pozwalający ukryć swoją tożsamość, zachować anonimowość, w zdecydowany sposób przyczynił się do wyeliminowania godnościowej motywacji respektowania normy prawdomówności, uczciwości. Stąd jednym

---

¹ Zob.: A. Szymanowska, *Polacy wobec przestępstw i karaniam*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.

z ważniejszych problemów społecznych współczesnego świata stały się zachowania, w zasadzie obserwowane we wszystkich grupach społecznych, nierespektujące normy prawdomówności i uczciwości².

Fundamentem, na którym buduje się więź międzyludzka jest zaufanie, które z kolei rozwija się i umacnia dzięki możliwości przewidywania zachowań własnych i cudzych. Jednak posługiwanie się nieprawdą, fałszem, oszukiwaniem, dezinformacją nie może być ani gwarantem, ani kryterium pozwalającym na planowanie, przewidywanie, określanie jakości i celu działania. Kłamstwo i oszustwo wprowadza chaos i zamieszanie, destabilizację, dezintegrację tak w życiu pojedynczych osób, jak i całych społeczeństw. Zarazem „człowiek, który zachowuje się nieszczerze lub udaje kogoś, kim nie jest, lękając się jednocześnie odkrycia prawdy, stwarza dla siebie wysoce stresującą sytuację. Obawia się mianowicie, że zostanie pociągnięty do odpowiedzialności za swoje czyny, kłamstwa oraz ich konsekwencje”³.

O tym, że prawdomówność i uczciwość jest fundamentem więzi międzyludzkiej i rozwoju pełni człowieczeństwa przekazują w swoich pismach systemy religijne i filozoficzne, a także prawne, istniejące na przestrzeni dziejów ludzkości. Wiedzieli o tym bardzo dobrze filozofowie starożytni. W VI wieku p.n.e. Konfucjusz zalecał Tsy-lu, gdy ten pytał: „Gdyby władca księstwa Wei zaprosił Cię, Panie, byś sprawował rządy, co uczyniłbyś najpierw? Mistrz rzekł: Przede wszystkim przystąpiłbym do poprawienia [czeng] nazw. Tsy-lu wykrzyknął: Czy możliwe? Wszak to rzecz najdalsza! Po cóż nazwy czynić poprawnymi? Mistrz powiedział: Doprawdy, Tsy-lu, bardzo jesteś jeszcze nieokrzesany! Szlachetny wstrzymuje się od mówienia o sprawach, których nie rozumie. Otóż, jeśli nazwy nie są poprawne (czeng), słowa nie odpowiadają prawdzie. Jeśli słowa prawdzie nie odpowiadają, obowiązki nie mogą należycie być wypełnione. Jeśli obowiązki nie są należycie wypełnione, nie rozkwitają obyczaje (li) i muzyka (jue) Jeśli obyczaje i muzyka nie rozkwitają, kary i grzywny nie są sprawiedliwe. Gdy zaś kary i grzywny nie są sprawiedliwe, lud nie ma dla siebie pewnego schronienia. Dlatego szlachetny nadając nazwy baczy, by ich można było w zgodzie z prawdą używać. Mówiąc zaś baczy, by mógł to należycie

---

² D.M. Kahan, *Ignorance of Law Is an Excuse – but Only for the Virtuous*, [w:] „Michigan Law Review” 1997, nr 96 (1), s. 152.

³ S.B. Walters, *Kłamstwo cała prawda o... Jak wykryć kłamstwo i nie dać się oszukać*, przeł. E. Jusewicz-Kalter, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 103.

spełnić, co powiedział. W słowach szlachetnego nie ma nic, co by małą miało wagę”⁴.

W pismach Starego i Nowego Testamentu znajdujemy nie tylko pochwałę, lecz także nakaz życia w prawdzie i uczciwości. W księdze Syracha zaleca się „Przeciw bratu nie uprawiaj kłamstwa ani nie czyn podobnie wobec przyjaciela! Nie mów żadnego kłamstwa, albowiem trwanie w nim wcale nie prowadzi do dobrego”⁵. A w Ewangelii św. Mateusza „Niech wasza mowa będzie: tak, tak – nie, nie. A co nadto jest od złego pochodzi” (Mt. 5, 37, s. 1129).

O współczesnych problemach poszanowania prawdy, wolności, uczciwości z pozycji religii katolickiej wnikliwie napisał Jan Paweł II w Encyklice „*Veritatis splendor*”⁶.

W najstarszych kodeksach prawnych Ur-Nammu około 2050 r. p.n.e. i Hammurabiego około 1752 r. p.n.e. znajdujemy przepisy dotyczące wiarygodności świadków i kar związanych z fałszywymi zeznaniami, nieprawdą, kłamstwem⁷.

O ile zdefiniowanie kłamstwa wydaje się nie budzić kontrowersji, powszechnie bowiem przyjmuje się, że kłamstwem jest przekazywanie informacji niezgodnych z rzeczywistością, stanem faktycznym, o tyle nieuczciwość, oszustwo, ze względu na swoją symptomatologię sprawia wiele problemów badawczych. Wielu badaczy przyjmuje, że oszustwo jest skutecznym bądź nieskutecznym, świadomym wprowadzaniem w błąd, fałszowaniem rzeczywistości dla osiągnięcia korzyści. We współczesnym świecie brak respektowania wartości prawdomówności i uczciwości przybiera wielorakie formy. Ogólnie można wyróżnić kłamstwa indywidualne, osobowe oraz kłamstwa publiczne. Pierwsze dotyczą przekazywana nieprawdy o sobie samym lub innych osobach, drugie dotyczą przestrzeni publicznej, społecznej. Wśród kłamstw osobowych, indywidualnych występują takie, które informują o psychospołecznej, duchowej lub biologicznej kondycji osoby, mogą dotyczyć także doświadczanych emocji, realizowanych działań, przekonań, postaw, preferowanych wartości, a także zdarzeń, sytuacji i charakterystyk innych osób. Wśród kłamstw

---

⁴ *Dialogi Konfucjańskie*, tłum. K. Czyżewska-Madajewicz, M.J. Kunstler, Z. Tłumski, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1976, s. 127.

⁵ *Pismo Święte. Nowego i Starego Testamentu*, M. S. 7, 12-13, 1988, s. 785.

⁶ J. Seifert, *Blask prawdy jako fundament działania moralnego. O encyklice papieża Jana Pawła II „Veritatis splendor”*, [w:] Jan Paweł II, *Veritatis splendor. Tekst i komentarze*, (red.), A. Szostek, Lublin 1995, s. 170.

⁷ Zob.: A. Szymanowska, *Polacy wobec przestępstw i karania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 229.

publicznych można wyróżnić takie, które fałszują rzeczywisty stan historii, polityki, gospodarki, charakterystyk różnych podmiotów życia społecznego, charakterystyk osób znaczących w życiu publicznym, ich aktywności, kłamstwa publiczne mogą dotyczyć także prowadzonych badań naukowych oraz uzyskanych rezultatów.

Cytowany wcześniej amerykański badacz S.B. Walters uważa, że „Żyjemy w świecie kłamstwa. Ludzie okłamują nas lub to my sami mówimy nieprawdę”⁸.

Wymienia takie formy przekazywania nieprawdy jak: zaciemnianie, dezinformowanie, wprowadzanie w błąd, zatajanie, ukrywanie prawdy, kręcenie, gmatwanie, oszukiwanie, fabrykowanie nieprawdziwych informacji, maskowanie prawdy, zniekształcanie, koloryzowanie, posługiwanie się dwuznacznością, drobne kłamstewka, zmyślanie, fałszowanie. A. Lepa, analizując problem prawdy w mediach, pisze: „Dysponenci mediów mają w Polsce do dyspozycji cały arsenał zwrotów i sformułowań, które albo kamuflują ich negatywny stosunek do prawdy, albo odwracają uwagę od tego rodzaju działań. (...) Są to: stereotypy zakłamujące myślenie człowieka, mity kreujące nieprawdziwą rzeczywistość, zatrucie informacyjne zniekształcające hierarchie wartości, manipulacja fałszująca obraz rzeczywistości i plotka zakłamująca relacje międzyludzkie”⁹.

Tworzą one w przestrzeni społecznej swoisty klimat irracjonalności, fałszu, zakłamania, hipokryzji, braku szacunku dla drugiego człowieka, uniemożliwiają rozwój więzi i solidarności społecznej, a nawet udzielania skutecznej pomocy.

Przykładowo – w środowisku edukacyjnym dzieci i młodzieży częstym przejawem nieuczciwości czy oszustw jest ściąganie podczas sprawdzianów z wiedzy i egzaminów kwalifikacyjnych. Prowadzone w tym zakresie badania przez W. Wyplera, A. Gronkowską-Melosik, A. Krzewińską, I. Przybyłowską¹⁰ pozwalają szacować, że znacząca grupa studentów, ponad 80%, dopuszcza się na egzaminach i kolokwiach nieuczciwości, ściągania. W ciekawie zaprojektowanym badaniu W. Wyplera pozytywnie

---

⁸ S.B. Walters, *Kłamstwo cała prawda o...*, op. cit., s. 11.

⁹ A. Lepa, *Prawda w mediach – wierność czy zdrada?* [w:] *Mass media dla prawdy* (red.), S. Kowolik, VIII Sympozjum Tarnogórskie, Tarnowskie Góry 2007, s. 25.

¹⁰ W. Wypler, *Kontrowersje wokół problematyki kwestionariuszowego pomiaru uczciwości*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.), J. Kwaśniewski, IPSiR UW 2010, t. 16, s. 53-76; A. Gronkowska-Melosik, *Ściąg, plagiaty, fałszywe dyplomy. Studium z socjopatologii edukacji*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007; A. Krzewińska, I. Przybyłowska, *Patologiczne zachowania studentów związane ze studiowaniem. Normy, Dewiacje, Kontrola Społeczna*, IPSiR UW 2012, t. 13, s. 313-337.

zweryfikowano hipotezy świadczące o tym, że wraz ze wzrostem ściągania mniejsza się ocena szkodliwości tego zachowania, a także mniejsza się gotowość do stosowania bardziej surowych kar za tego typu zachowania (pobłażliwość). Tak więc, im częściej dochodzi do nieuczciwości szkolnej, tym większa gotowość do usprawiedliwiania tych zachowań, pobłażania im, a także bardziej łagodna własna samoocena¹¹.

Również zaobserwowane w ostatnich dziesięcioleciach intensywne zainteresowanie psychologów i terapeutów problemem kłamstwa są jednym z dowodów potwierdzających powszechność zjawiska¹². Także codzienne doniesienia prasowe i portale internetowe zwracają uwagę na potrzebę kształtowania poczucia odpowiedzialności za przekazywane informacje, wygłaszane opinie, relacjonowanie faktów oraz podejmowane decyzje i wynikające z nich działania. Biuro Informacji Gospodarczej InfoMonitor podaje, że wśród dłużników telekomunikacyjnych oprócz tych, którzy przeliczali swoje możliwości lub dotknęły ich sytuacje losowe i przestają sobie radzić z zobowiązaniami finansowymi, są też oszuści: „biorą po kilka drogich telefonów i to czasami u kilku operatorów jednocześnie, nawet nie zakładając, że będą za nie płacić”¹³, częste są też zakupy na cudze dokumenty¹⁴.

Przestrzenią, w której dochodzi także do posługiwania się nieprawdą, fałszowaniem zdarzeń, stają się sytuacje, które powinny być nacechowane szczególną odpowiedzialnością przekazu. Chodzi o wzywanie służb ratowniczych pogotowia ratunkowego, straży, policji. Służby te alarmują, że często osoby pragnące skrócić czas oczekiwania na pomoc podają nieprawdziwe informacje, wyolbrzymiając faktyczny stan zdarzenia, np. kolizję drogową, sugerując, że są także ranni, mimo że nie ma poszkodowanych osób tylko pojazdy¹⁵.

Codzienna prasa, kanały informacyjne różnych publikatorów, instytucji społecznych, partyjnych, publicznych, samorządowych czy indywidualnych

---

¹¹ Zob.: W. Wypler, *Oszukiwanie podczas sprawdzianów wiedzy a samoocena i tendencja do usprawiedliwiania zachowania u studentów*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.) M. Pawlak IPSiR UW 2014, t. 24, s.109-141.

¹² W. Wypler, *Aktualne trendy w psychologicznych badaniach nad kłamstwem*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.) J. Kwaśniewski. Prace IPSiR UW, Warszawa 2009, t. 14, s.161-181.

¹³ Zob.: <https://www.gb.pl/uzalenie-od-telefonow-wpedza-w-dlugi-pnews-1394.html>

¹⁴ Zob.: „Skradzione i zgubione dowody osobiste lub skopiowane potajemnie z nich dane osobowe wciąż służą przestępcom do wyludzenia kredytów i pożyczek. Często na niewielkie kwoty, bo wtedy weryfikacja danych jest mniej surowa, ale za to w krótkim czasie i w znacznej ilości. W jednym i drugim przypadku kwoty wyludzeń są ogromne”, zob. szerzej: <https://www.infor.pl/prawo/konsument-i-umowy/6363202,nowy-rekord-kredytow-wyludzanych-na-cudze-dowody-osobiste-i-paszporty.html>

¹⁵ Zob.: <https://niezalezna.pl/212518-strazacy-alarmuja-wzywajac-sluzby-czesto-klamiami>

obfitują w tzw. *fake newsy*, które mają przyciągnąć uwagę odbiorców, sprowokować określone emocje, kształtować poglądy, opinie, postawy oraz wpływać na procesy motywacyjne i samo działanie. Szczególnym terenem takich działań stają się wydarzenia o charakterze politycznym. J. Błażejowska pisze: „Na historiografię Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR” składają się w znacznej mierze kłamstwa i przeinaczenia”¹⁶.

Wprowadzana w 2018 roku reforma sądownictwa i związane z tym przedsięwzięciem protesty osób jej nieakceptujących stały się także przestrzenią nasyconą kłamstwem informacyjnym, niedomówieniami, posądzeniami, pomówieniami. Wydane 20 lipca 2018 r. oświadczenie rzecznika Komendanta Stołecznego Policji ukazało niezgodność opisów dziennikarskich ze stanem faktycznym rozgrywających się wydarzeń. Sprawa dotyczyła zatrzymania jednego z uczestników wiecu protestacyjnego¹⁷.

Współczesne naciski kulturowe na szybki sukces ekonomiczny, społeczny, awans w strukturach władzy, stają się tymi zewnętrznymi czynnikami, które stymulują lęk i wywołują przykre napięcie emocjonalne. A to w konsekwencji sprzyja rozwojowi wielu mechanizmów obronnych własnego „ja” i tym samym sprzyja utracie podmiotowości i rozwojowi stylu funkcjonowania opartego na zafałszowaniu i kłamstwie. Ten rodzaj oddziaływań relacji „ja – inni”, „ja – społeczeństwo” ma też aktualnie swoje źródło w wszechobecnym akcentowaniu demokracji, równości i wolności jako fundamentalnego warunku przeżywania przyjemności i jednocześnie cenionych wartości. Jednak nacisk ten dokonuje się bez wyrazistego, jednoznacznego określenia treści i zakresu tych pojęć, a nawet wręcz przeciwnie – przez posługiwanie się tymi terminami w sposób zmienny, rozmyty.

Kłamstwo i oszukiwanie, podobnie jak inne zachowania człowieka, służą zawsze jakiemuś świadomemu lub ukrytemu czy nieświadomemu celowi. Tym celem może być: wywieranie wpływu na innych, podporządkowanie sobie innych, wykorzystywanie innych dla własnych celów, ale także łagodzenie własnego niepokoju, przygnębienia, osamotnienia, braku satysfakcji z dotychczasowych działań. Kłamstwo i dezinformacja może stać się także zabawowym stylem funkcjonowania w grupach społecznych. Można przyjąć

---

¹⁶ J. Błażejowska, *Wojna światów... w Komitecie. Ideowy i polityczny wymiar konfliktów w KOR-rze i KSS „KOR”*, [w:] S. Cenckiewicz, M. Jastrzębski, M. Kozłowski, S. Dominik (red.), *Niepodległość ma jeden kształt. Antoniemu Macierewiczowi w 70. lecie urodzin*, Wydawnictwo LTW 2018, s. 67.

¹⁷ Zob.: [https://niezalezna.pl/231468-policja-demaskuje-narracje-o-meczennikach-opozycji-co-stoi-za-medialnym-atakiem-na-policjantow%20\(dost%C4%99p%2025.07.2018\)](https://niezalezna.pl/231468-policja-demaskuje-narracje-o-meczennikach-opozycji-co-stoi-za-medialnym-atakiem-na-policjantow%20(dost%C4%99p%2025.07.2018)).

hipotezę, że współczesny człowiek, który tak często czuje się samotny, opuszczony, załamany, przyjmuje postawę kłamcy i oszusta w relacjach z samym sobą i innymi, aby w ten sposób stworzyć własny obraz świata i siebie na użytek nękających go lęków i niepokoju. Innymi słowy ucieka od prawdy o swoich możliwościach i ograniczeniach. Ucieka od prawdy o tym, że współpraca z innymi, a nie rywalizacja, pomaganie, a nie wykorzystywanie, partnerstwo, a nie podporządkowywanie sobie innych sprzyjają stylowi życia bardziej bezpiecznemu, opartemu na wzajemnym zaufaniu.

Kłamstwo pociąga za sobą moralne zło¹⁸. Jako przykład S.P. Green wskazuje przypadek prezydenta USA Billa Clintona, oskarżonego o romans z Moniką Lewinsky, który początkowo nie przyznawał się do winy, pod przysięgą składał kilka fałszywych zeznań, ale niezależne śledztwo wykazało, że kłamał. Green dokonuje przeglądu literatury na temat tego, co określa się mianem patologicznego kłamstwa, podkreślając brak dostępnych informacji na temat tego zjawiska.

Nie można w tych rozważaniach pominąć faktu, że rozwój środków multimedialnych, dostępność do Internetu i związana z tym anonimowość przekazów komunikacyjnych adresowanych do bardzo szerokiego grona odbiorców, często nawet do tych osób, z którymi trudno byłoby się skontaktować w dotychczasowych warunkach kulturowych, spowodował globalne obniżenie poziomu odpowiedzialności za wygłaszane komunikaty słowne, przekazywane informacje, zgłaszane apele o pomoc itp. oraz przekazy niewerbalne, obrazowe, symboliczne. Innymi słowy, można powiedzieć, że niemal cała przestrzeń komunikacji interpersonalnej, wyrażania opinii, własnych przeżyć i doświadczeń narażona jest na kłamstwo i zafałszowanie przez coraz większe grupy osób z różnych środowisk społecznych. Ukrycie własnej tożsamości, przyjęcie tożsamości innej osoby pozwala na rozmytość, nieokreśloność, zmienność przekazu. Pozwala także bardzo często na uniknięcie odpowiedzialności i kary za skutki wysyłanych w przestrzeń medialną tych wielorakich i jednocześnie wieloznacznych komunikatów. Tym samym raz nabyte doświadczenie kłamstwa zyskuje wzmocnienie pozytywne i prowadzi do generalizacji zachowań¹⁹.

---

¹⁸ S.P. Green, *Lying, Misleading, and Falsely Denying: How Moral Concepts Inform the Law of Perjury, Fraud, and False Statements*, [w:] „Hastings Law Journal” 2001, 53(1), s. 157-212. Dostęp: 20.05.2023 z https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3462&context=hastings_law_journal

¹⁹ D. Fallis, *Lying as a Violation of Grice's First Maxim of Quality*, [w:] „Dialectica” 2012, 66(4), s. 563-581. Dostęp: 20.05.2023 z <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/dia.12012>

Wymienianymi czynnikami motywacyjnymi leżącymi u podstaw nieprawdziwych komunikatów w przestrzeni cybernetycznej, i nie tylko, mogą być: chęć zadania komuś cierpienia, bólu, działania na szkodę danej osoby czy grupy osób, a także wyraźne dążenie do osiągnięcia określonych zysków osobistych, tak psychicznych, jak i materialnych. Najczęstszymi formami takich zachowań są: ośmieszanie kogoś, znęcanie się psychiczne, poniżanie i uwłaczanie godności osobistej danej osoby/osób, chęć wykorzystywania seksualnego, materialnego.

Psychologowie o orientacji psychoanalitycznej poświęcili wiele uwagi rozwinięciu i analizowaniu mechanizmów obronnych jako sposobu radzenia sobie z napięciami wywołanymi konfliktami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Czym jednak są mechanizmy obronne, jeśli nie sposobami ucieczki od rzetelnego i dogłębnego skonfrontowania się z własną kondycją osobowościową i/lub stanem relacji i więzi z innymi ludźmi, światem. Zaprzeczanie, wypieranie, racjonalizacja, reakcje upozorowane, regresja, idealizacja, identyfikacja według samego Z. Freuda i jego następców służą zażegnaniu kary i lęku przed nią. Mechanizmy te prowadzą do zniekształcenia wszystkich procesów psychicznych, a więc spostrzeżeń, myśli, uczuć, aktów decyzyjnych. Posługiwanie się mechanizmami obronnymi w konsekwencji prowadzi do uprzedmiotowienia osoby, która nie będąc w stanie całkowitej wolności wewnętrznej, nie może dokonać prawidłowego rozeznania swoich możliwości i ograniczeń psychicznych ani określić rzeczywistych relacji i więzi z innymi. Konstatacja ta leżała u podstaw powstania terapii psychoanalitycznej, która według jej twórców ma pomóc człowiekowi niezdolnemu do odkrycia całej prawdy o sobie i swoim życiu psychicznym, dzięki zastosowaniu odpowiednich metod w rozpoznaniu jego najgłębszych, często nieuświadomionych potrzeb i pragnień. Aczkolwiek wśród psychoterapeutów nie ma jednoznacznego stanowiska w sprawie posługiwania się kłamstwem przez osoby będące w relacji z terapeutą, to jednak wszyscy podkreślają, że taka sytuacja ma miejsce. Różnice dotyczą wskazywania motywacji do posługiwania się kłamstwem przez osoby szukające pomocy psychologicznej lub zmuszonych do poddania się obserwacji lub diagnozie psychologicznej, a także w postulowaniu metod i sposobów wykrywania kłamstwa i radzenia sobie z nim przez terapeutę.

S.B. Walters zwraca uwagę, że „Mówienie nieprawdy to proces poznawczy, czyli umysłowy, który nie zachodzi w próżni”²⁰. To człowiek podejmuje decyzję o tym, że nie posługuje się prawdą, tzn. nie przedstawia danej sytuacji, problemu zgodnie ze stanem faktycznym, np. co robił i gdzie był w tym czasie, gdy bliscy oczekiwali go po godzinach pracy w domu. Opowiada natomiast, że były korki komunikacyjne lub przełożony kazał zostać dłużej w pracy, jednak tych sytuacji obiektywnie nie było. A właściwą przyczyną późniejszego dotarcia do domu była przyjemność ze spotkania z kolegami, niechęć do prac domowych.

Ciekawe wyniki badań dotyczących skośności rozkładu częstotliwości mówienia kłamstw i zdolności do oszukiwania, strategii oszukiwania stosowanych przez „dobrych kłamców”, dostarcza badanie przeprowadzone przez zespół ekspertów²¹ w grupie liczącej 194 osoby. Opracowanie przynosi nowe informacje na temat rozpowszechnienia oszustwa, cech charakterystycznych i strategii stosowanych przez „kłamców”.

Aczkolwiek konkretny człowiek jest sprawcą, autorem określonego działania opartego na kłamstwie, oszustwie, to jednak nie można pominąć równie istotnego faktu, jakim jest udział innych w inspirowaniu, wzmacnianiu i podtrzymywaniu stylu życia opartego na ucieczce od prawdy. Rola sprawcy kłamstwa, oszustwa rozpoczyna się w momencie podjęcia decyzji o takim stylu funkcjonowania w danej sytuacji. Podejmowanie decyzji jest złożonym procesem, który uwarunkowany jest zarówno czynnikami osobowościowymi sprawcy, jak i czynnikami sytuacyjnymi. Do czynników wewnętrznych, osobowościowych, biorących udział w podejmowaniu decyzji należą przede wszystkim procesy poznawcze – myślenie, inteligencja, pamięć. Procesy te pomagają w określeniu oczekiwanej nagrody (osiągnięcia założonego celu) lub uniknięcia kary (uchylenie się od odpowiedzialności), złagodzenia odczuwanego napięcia emocjonalnego (lęku, niepewności, pożądania). Procesy poznawcze to także przypomnienie i wykorzystanie uprzednich doświadczeń w podobnych lub zbliżonych do obecnej sytuacji czy tożsamego celu. Natomiast biorące udział w procesie decyzyjnym stany emocjonalne, w tym inteligencja emocjonalna oraz system wartości decydują o określeniu celu dążenia i siły motywacji do realizacji podjętej decyzji. Szczególna rola przypada

---

²⁰ S.B. Walters, *Kłamstwo cala prawda o...*, op. cit., s. 15.

²¹ B.L. Verigin, E.H. Meijer, G. Bogaard, A. Vrij, *Lie prevalence, lie characteristics and strategies of self-reported good liars*, [w:] „PLoS ONE” 2019, 14(12), s. 1-16. Dostęp: 20.05.2023 z <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0225566&type=printable>

poczuciu odpowiedzialności, empatii, postawom prospołecznym, a także identyfikacji z określonym światopoglądem religijnym czy filozoficznym. Te czynniki są także dobrymi izolatorami od kłamstwa i nieuczciwości.

Do czynników sytuacyjnych natomiast należą: aprobata kłamstwa w relacjach z innymi przez osoby uznane za autorytety społeczne, brak negatywnych reakcji na kłamstwo dokonane ze strony tych, którzy stali się adresatami kłamstwa, bagatelizowanie drobnych kłamstewek w codziennym życiu, wyraźne sygnały, że wystąpi zagrożenie karą, w przypadku podania prawdy, powszechna społeczna aprobata dla rywalizującego stylu funkcjonowania, nacisk na szybkie i bez większych trudności sukcesy życiowe, minimalizowanie i lekceważenie rozwoju osobowości, w tym rozwoju moralnego, religijnego, duchowego przez osoby odpowiedzialne za wychowanie i socjalizację. Interesujące badania dotyczące mówienia i wykrywania kłamstw przeprowadzone zostały wśród studentów²². Wyniki wykazały, że ekstrawertycy posiadają lepsze umiejętności mówienia nieprawdy.

K. Ostrowska zwraca uwagę, że najbardziej sprzyjającym brakowi poszanowania normy prawdomówności i uczciwości czynnikiem są zaniedbania wychowawcze i socjalizacyjne w zakresie kształtowania i rozwoju poczucia odpowiedzialności²³. Trudno zgodzić się z tezą S.B. Waltersa, że skutecznym sposobem uniknięcia negatywnych skutków funkcjonującego w przestrzeni społecznej kłamstwa jest poznanie zewnętrznych symptomów komunikacyjnych świadczących o zafałszowanym przekazie. Jak wskazano wyżej, posługiwanie się kłamstwem i oszustwem jest ściśle związane z kondycją osobowościową, a więc eliminowanie kłamstwa z życia jednostkowego społecznego będzie skuteczne, gdy będą prawidłowo przebiegały procesy wychowania, samowychowania i socjalizacji.

O tym, że problem kłamstwa i nieuczciwości w życiu społecznym stał się problemem społecznym i wymaga działań wychowawczych, profilaktycznych i resocjalizacyjnych świadczą nie tylko codzienne doświadczenia, lecz także aktualnie prowadzone badania naukowe oraz twarde informacje zawarte w statystykach sądowych. Na terenie psychologii zauważa się zintensyfikowane badania psychologiczne dotyczące opracowania narzędzi psychologicznych służących diagnozowaniu zachowań kontraproduktywnych, które cechują się m.in. oszukiwaniem, kłamstwem i w konsekwencji

²² W. Clifford, *The Criminology of Crimes of Violence*, [w:] "Australian Journal of Forensic Sciences" 1976, 8(4), s. 156-166. Dostęp: 20.05.2023 z <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00450617609410427>

²³ K. Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN 1998.

działaniem na szkodę określonej instytucji, przedsiębiorstwa²⁴. Jednocześnie pod wpływem szerokich badań nad uczciwością zmienił się zasadniczy paradygmat, który sformułowany w początkowych latach XX wieku, w oparciu o badania nad kłamstwem dzieci, głosił, że kłamstwo jest efektem wpływu czynników sytuacyjnych. Wtedy H. Harstshorne i M.A. May przyjęli, że dzieci kłamiące w jednej sytuacji, nie muszą tak postępować w innej. Obecnie zdecydowana większość badaczy przyjmuje, że kłamstwo, nieuczciwość jest ściśle powiązana z wewnętrzną strukturą osobowości danej osoby i jest efektem jej świadomej decyzji i staje się rutynowym zachowaniem danej osoby²⁵. Niektórzy badacze przyjmują na przykład, że poziom rozwoju trzech wymiarów tzw. Wielkiej Piątki – sumienności, ugodowości, stabilności emocjonalnej może być dobrym prognostykiem zachowań zgodnych z normami uczciwości i prawdomówności.

Obok badań nad rozwojem moralnym dzieci i młodzieży J. Piageta²⁶ i L. Kohlberga²⁷ psychologowie przez wiele dziesiątków lat w badaniach klinicznych i eksperymentalnych poszukiwali psychologicznych wyznaczników wiarygodności/niewiarygodności przekazywanych informacji dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości. Badania dotyczyły zarówno samych sprawców czynów karalnych, jak i świadków. Dzięki tym badaniom opracowano nie tylko metody wykrywania kłamstwa, lecz także drobiazgową fenomenologię zewnętrznych i wewnętrznych symptomów fizjologicznych i psychicznych ułatwiających rozpoznanie wypowiedzi, gestów i innych sygnałów o charakterze nieuczciwości, kłamstwa²⁸. Szczerość, uczciwość, prawdomówność jest ważnym czynnikiem ładu społecznego. Nic więc dziwnego, że obecny ustawodawca penalizuje także różnorodne czyny naruszające te wartości. Uchwalony w 1997 roku z późniejszymi zmianami Kodeks Karny²⁹ w 29 artykułach nakłada sankcje za wielorakie formy kłamstwa i nieuczciwości przynoszące szkody zarówno pojedynczym osobom, jak instytucjom, społeczeństwu, państwu. Są to:

Art. 132. [Dezinformacja wywiadowcza]

---

²⁴ W. Wypler, *Kontrowersje wokół problematyki kwestionariuszowego pomiaru uczciwości*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.), J. Kwaśniewski, IPSiR UW 2010, T.16, s. 53-76.

²⁵ H. Hartshorne, M.A. May, *Studies in Nature of Character*, [w:] “Studies in deceit”, Columbia University, Teachers College, Vol. 1., Macmillan 1928.

²⁶ J. Piaget, *Rozwój ocen moralnych dziecka*, tłum. T. Kołakowska, PWN 1967.

²⁷ L. Kohlberg, *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages*, Harper & Row, Publishers San Francisco 1984.

²⁸ P. Ekman, *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*, tłum. M. Kowalczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.

²⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022, poz. 1138).

- Art. 212. [Zniesławienie]
- Art. 213. [Wyłączenie bezprawności zniesławienia]
- Art. 216. [Zniewaga]
- Art. 227. [Przywłaszczenie funkcji publicznej]
- Art. 233. [Fałszywe zeznania]
- Art. 234. [Fałszywe oskarżenie]
- Art. 235. [Tworzenie fałszywych dowodów dla podjęcia ścigania o przestępstwo]
- Art. 238. [Fałszywe zawiadomienie o przestępstwie]
- Art. 268. [Utrudnianie zapoznania się z informacją]
- Art. 269. [Uszkodzenie danych informatycznych]
- Art. 270. [Fałszerstwo materialne]
- Art. 270a. [Fałszerstwo materialne faktur]
- Art. 271. [Fałszerstwo intelektualne]
- Art. 271a. [Fałszerstwo intelektualne faktur]
- Art. 272. [Wyłudzenie podstępem poświadczenia nieprawdy]
- Art. 273. [Używanie dokumentów poświadczających nieprawdę – zawierających fałszerstwo intelektualne]
- Art. 275. [Posługiwanie się cudzym dokumentem. Wywóz za granicę]
- Art. 277. [Usuwanie znaków granicznych]
- Art. 277a. [Fałszerstwo faktur z kwotą należności przekraczającą 10 mln zł]
- Art. 286. [Oszustwo]
- Art. 287. [Oszustwo komputerowe]
- Art. 297. [Wyłudzenie kredytu]
- Art. 303. [Niwelowanie dokumentacji działalności gospodarczej]
- Art. 305. [Zakłócenie przetargu publicznego]
- Art. 306. [Fałszowanie znaków identyfikacyjnych]
- Art. 310. [Fałszowanie pieniędzy i innych środków płatniczych albo dokumentów]
- Art. 311. [Oszustwo kapitałowe]
- Art. 312. [Puszczenie w obieg fałszywych pieniędzy i innych środków płatniczych,
- Art. 313. [Fałszowanie urzędowego znaku wartościowego]
- Art. 314. [Fałszowanie znaku urzędowego]
- Art. 315. [Fałszowanie zalegalizowanego narzędzia pomiarowego lub probierczego].

O skali nieposzanowania prawdomówności i uczciwości w polskim społeczeństwie, można wnioskować, analizując statystyki sądowe osób

prawomocnie skazanych za naruszanie powyższych norm prawnych (por. tabela 1 i 2).

W tabeli 1. przedstawiono dane liczbowe prawomocnych skazań osób dorosłych w latach 2002-2016, komasując czyny karalne w następujące kategorie: zniesławienie, pomówienie; przywłaszczenie funkcji publicznej; fałszerstwo wobec wymiaru sprawiedliwości; „psucie informacji”; fałszowanie dokumentów; oszustwo; fałszerstwa w obrocie gospodarczym, pieniędzmi i papierami wartościowymi. Przedstawiono także procentowy udział osób skazanych za te czyny w stosunku do ogółu skazanych w danym roku. Nieco ponad trzysta procent w ogólnej liczbie skazanych dorosłych w latach 2002-2006 stanowiły osoby dokonujące oszustw i fałszerstw. W latach 2007-2014 następował wyraźny spadek osób skazywanych za te czyny (stanowiły one od 12,09% do 10,92% wszystkich skazanych dorosłych), natomiast od 2014 roku notuje się ponowny wzrost (od 12,17% do 13,36%).

Natomiast w tabeli 2. ukazano procentowy udział wymienionych kategorii fałszerstw i nieuczciwości w stosunku do ogólnej liczby skazanych za fałszerstwa i oszustwa. Najwyższy odsetek skazanych dorosłych dotyczy tych, którzy dokonywali oszustw (stanowili oni, w poszczególnych latach od 50-67% skazanych za fałszerstwa i oszustwa). Jednocześnie zwraca uwagę fakt, że na przestrzeni analizowanych 15 lat odsetek skazywanych za oszustwa systematycznie wzrasta. Fałszowanie dokumentów należy również do tej kategorii czynów karalnych, w których odnotowano dosyć wysoki odsetek skazanych dorosłych. W roku 2002 stanowili oni 31% wszystkich skazanych za oszustwa i fałszerstwa. Począwszy jednak od roku 2004 następował systematyczny spadek udziału osób skazanych za te czyny, aby w roku 2016 osiągnąć poziom 23%.

Kolejną przestrzenią społeczną, w której dochodziło do rażącego popełniania czynów karalnych naruszających wartości uczciwości i prawdomówności jest działalność gospodarcza i związana z obrotem pieniędzmi oraz papierami wartościowymi, czyli przestrzeń gospodarki i ekonomii, a więc podstaw życia biologicznego i konsumpcyjnego. W ogólnej liczbie skazanych dorosłych za fałszerstwa i oszustwa osoby dokonujące tych przestępstw, w początkowych latach dwutysięcznych, stanowiły nieco ponad 11%, ale w kolejnych latach następował systematyczny spadek ich udziału. Analizując dane zawarte w tabeli 2., trzeba także zwrócić uwagę na spory odsetek skazanych dorosłych za czyny związane z zachowaniami naruszającymi wiarygodność przed wymiarem sprawiedliwości. W całej

populacji skazanych za fałszerstwa i oszustwa w tym obszarze osoby te stanowią w różnych latach od 5-8%.

Innym sposobem, aby zobaczyć ten punkt, jest zastanowienie się nad problematyką postrzegania prawa w dziedzinie podatków. Promowanie dobrego (czyli zgodnego z prawem) postępowania staje się koniecznością, aby obywatele byli świadomi treści prawa i konsekwencji jego łamania³⁰.

Statystyki prawomocnie skazanych osób dorosłych za przestępstwa naruszające te normy dokumentują, że około 13% wszystkich skazywanych w danym roku stanowią osoby dopuszczające się tych czynów. W naukach społecznych przyjmuje się, że wielkość 10% jakiejś zbiorowości wyodrębniona ze względu na wspólną charakterystykę wymaga odrębnej, pogłębionej analizy i w przypadku, gdy tymi charakterystykami są negatywne właściwości, odrębnej, zdecydowanej działalności profilaktycznej i naprawczej. Badania z początku lat dwutysięcznych wskazywały na dość wysoki odsetek osób potępiających zachowania naruszające normę prawdomówności w postaci składania fałszywych zeznań przed sądem.

W 2006 roku 71% badanych zdecydowanie potępiało takie zachowanie wobec 59% badanych w roku 1993³¹. Wyniki tych badań wskazują na rozbieżność pomiędzy deklaracjami uczciwości, prawdomówności a zachowaniami w konkretnej sytuacji oraz wskazują na sytuacyjne podejście do respektowania normy prawdomówności. Czynnikiem najbardziej ograniczającym styl funkcjonowania oparty na kłamstwie i nieuczciwości jest prawidłowo ukształtowane poczucie odpowiedzialności i postawy prospołeczne oraz tożsamość ukształtowana wokół wartości honoru. Poczucie odpowiedzialności, postawy prospołeczne i system wartości, w którym wysokie miejsce w hierarchii zajmuje prawdomówność, szacunek dla innych, uczciwość – kształtują się w procesie socjalizacji i wychowania, szczególnie w początkowym okresie życia. Jest to szczególnie rola rodziców i wychowawców jako instytucji wychowawczych i socjalizujących³².

---

³⁰ D.M. Kahan, *Ignorance of Law Is an Excuse – but Only for the Virtuous*, [w:] "Michigan Law Review" 1997, 96(1), s. 127-154. Dostęp: 20.05.2023 z https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/mlr/article/1801/&path_info=

³¹ A. Szymanowska, *Polacy wobec przestępstw i karaniami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 228.

³² Zob.: K. Wierzbicki, *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, [w:] „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 135-142.

Tabela 1. Prawomocne skazania osób dorosłych za kłamstwa i oszustwa w latach 2002-2016 (dane liczbowe)

Przestępstw ogółem	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Pomówienia	48	60	124	155	176	133	194	164	188	234	243	31	20	1	3
Zniewagi	103	183	255	229	280	294	329	379	403	489	525	72	45	24	33
Przywłaszczanie funkcji	24	20	26	33	19	20	22	21	16	16	16	23	18	15	18
Fałszerstwo wobec wymiaru sprawiedliwości	3098	3634	5014	5502	5379	4805	4303	3664	3225	2789	2597	2200	1999	1678	1972
„Psucie” informacji	20	15	38	32	28	32	54	49	64	69	44	36	32	40	41
Fałszowanie dokumentów	15389	17414	20383	19926	17647	14611	14133	13489	13556	10419	10134	9205	8501	7899	9149
Oszustwo	24494	29488	38342	37986	34591	29031	30474	29884	31830	29919	28006	25283	24066	23893	26611
Fałszerstwo w obrocie gospodarczym	2695	2671	3288	3188	2932	2577	2495	2892	3210	2840	2448	2184	1643	1458	1355
Fałszerstwo pieniędzy i papierów wartościowych	2707	2373	2278	1666	1172	811	699	604	621	517	416	331	290	296	252
Ogółem	48578	55858	69748	68717	62224	52314	52703	51146	53113	47292	44429	39365	36614	35304	39434
Ogół skazanych	365300	415900	513400	504300	462900	426400	420700	415300	432900	423500	408100	353200	295400	260000	289500
% w stosunku do ogółu skazanych	13,30	13,43	13,59	13,63	13,44	12,27	12,53	12,32	12,27	11,17	10,89	11,15	12,39	13,58	13,62

Źródło: *Prawomocne skazania osób dorosłych za kłamstwa i oszustwa w latach 1946-2016*, Warszawa 2017, Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Strategii Funduszy Europejskich, ss. 174-190; Obliczenia procentowe i ogółem własne.

Tabela 2. Prawomocne skazania dorosłych za fałszerstwa i oszustwa w latach 2002-2016 (dane procentowe)

Klasyfikacja czynu	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Zniesławianie, pomówienie (art. 212)	0,11	0,12	0,18	0,23	0,28	0,25	0,37	0,32	0,35	0,49	0,55	0,08	0,05	0,01	0,01
Zniewaga (art. 216)	0,20	0,33	0,37	0,33	0,45	0,56	0,62	0,74	0,76	1,03	1,18	0,18	0,12	0,07	0,08
Przywłaszczenie funkcji publicznej (art. 227)	0,05	0,04	0,04	0,05	0,03	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03	0,04	0,06	0,05	0,04	0,05
Fałszerstwo wobec wymiaru sprawiedliwości (art. 233, 234, 235, 238)	6,38	6,51	7,19	6,01	8,64	9,18	8,16	7,16	6,07	5,90	5,85	5,59	5,46	4,75	5,00
„Pucie informacji” (art. 268, 269)	0,04	0,03	0,05	0,05	0,04	0,06	0,10	0,10	0,12	0,15	0,10	0,09	0,09	0,11	0,10
Falszowanie dokumentów (art. 270, 270a, 271, 271a, 272, 273, 275, 277, 277a)	31,68	31,18	29,22	29,00	28,36	27,93	26,82	26,37	25,52	22,03	22,81	23,38	23,22	22,37	23,20
Oszustwo (art. 286, 287)	50,42	52,79	54,97	55,28	55,59	55,49	57,82	58,43	59,93	63,27	63,04	64,23	65,73	67,68	67,48
Fałszerstwa w obrocie gospodarczym i pieniędźmi oraz papierami wartościowymi (art. 287, 297, 303, 305, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 315)	11,12	9,04	7,98	7,06	6,60	6,49	6,07	6,84	7,22	7,10	6,45	6,39	5,28	4,95	4,08
Ogólna liczba skazanych za fałszerstwa i oszustwa	48578	55858	69748	68717	62224	52314	52703	51146	53113	47292	44429	39365	36614	35304	39434
Ogółem %	100,0	100,0	100,00	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Prawomocne skazania osób dorosłych za kłamstwa i oszustwa w latach 1946-2016*, Warszawa 2017, Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Strategii Funduszy Europejskich, ss. 174-190.

Każde z tych przestępstw oczywiście jest szkodliwe w wymiarze jednostkowym i społecznym. Stąd tak ważne wydaje się zapobieganie przestępczości, które zazwyczaj skupia się na jej ograniczeniu poprzez zastosowanie coraz to bardziej restrykcyjnego prawa karnego. Poniesienie odpowiedzialności karnej za konkretne przestępstwa, wcale nie musi odstraszać potencjalnych sprawców czynów karalnych. Świadczą o tym chociażby zaprezentowane statyki dotyczące prawomocnych skazań dorosłych za fałszerstwa i oszustwa w latach 2002-2016.

Tabela 3. Poświadczenie nieprawdy (art. 271 k.k.) w latach 2002-2020

Rok	Liczba postępowań wszczętych	Liczba przestępstw stwierdzonych
2020	1 371	26 508
2019	1 617	25 184
2018	1 816	24 872
2017	1 830	29 404
2016	1 870	14 464
2015	1 642	12 974
2014	1 626	8 771
2013	1 546	8 395
2012	1 298	9 107
2011	1 473	9 177
2010	1 528	10 360
2009	1 547	7 408
2008	1 664	8 350
2007	2 174	11 164
2006	2 234	11 590
2005	1 909	13 858
2004	1 767	11 776
2003	1 516	15 820
2002	1 300	8 824

Źródło: <https://statystyka.policja.pl/>

Warto zwrócić również uwagę na aktualne dane liczbowe udostępnione przez polskie więziennictwo w zakresie orzeczeń wykonywanych wg rodzajów przestępstw. W dniu 31.12.2022 r. w zakładach karnych

i aresztach śledczych przebywało łącznie 71 228 osób pozbawionych wolności, z czego skazani stanowili liczbę 62 339 osób. W grupie tej prawomocne wyroki odbywało 492 skazanych za przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów (art. 270-277 k.k.) oraz 116 skazanych w związku z przestępstwami przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wart. (art. 310-316 k.k.)³³.

Niepokojący może wydawać się również wzrost przestępstw poświadczania nieprawdy (art. 271 k.k.). Jak wynika z policyjnych danych statystycznych, na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat liczba tej kategorii przestępstw stwierdzonych zdecydowanie wzrosła.

Z pewnością zaprezentowane dane statystyczne dotyczące interesującej nas problematyki wymagają zdecydowanie głębszej analizy konkretnych rodzajów przestępstw (lub problemów) w celu odkrycia czynników sytuacyjnych, które ułatwiają ich popełnianie. Teoretycznie takie podejście mogłoby zmniejszyć przestępczość, uniemożliwiając jej popełnienie bez względu na motywację lub zamiar sprawcy, zniechęcając sprawcę do popełnienia przestępstwa.

Podsumowanie

Na zakończenie rozważań o rozmiarach, tendencjach i przyczynach nierespektowania normy prawdomówności i uczciwości pragniemy zwrócić uwagę na następujące istotne zagadnienia.

Żyjemy w czasach, w których wiedzę o świecie i człowieku dostarczają na niespotykaną do tej pory skalę każdemu mieszkańcowi ziemi środki masowego przekazu (telewizja, Internet, telekomunikacja, radio, codzienna prasa, czasopisma). Niestety przekaz ten w zdecydowanej większości jest przekazem negatywnym, ukazującym świat jak wrogi i zagrażający, a ludzi jako barbarzyńców, agresorów, wyzyskiwaczy, nienawidzących siebie i innych. Przekaz ten budzi lęk, smutek, rozżalenie, złość, gniew, pobudza do agresji, zemsty, poszukiwania sposobów obronienia się.

Przedstawiciele koncernów masowej komunikacji, a także sprawujący różnorodną władzę, z pożytkiem dla swoich celów wykorzystują w owych przekazach wszystkie zdobycze psychologii, która z powodzeniem odkryła i popularyzuje metody i techniki sterowania tak emocjami, jak

---

³³ Zob.: <https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka>

i umysłem pojedynczych osób i całych zbiorowości społecznych. Niestety z przykrością należy odnotować, że psychologowie wcale lub w znikomym stopniu zwracają uwagę na niszczący ludzki potencjał osobowościowy przez stosowanie tej właśnie inżynierii społecznej, opartej na przekazie agresji, wrogości, nieuczciwości, braku szacunku dla innych ludzi. Chodzi tu zarówno o przekaz werbalny, jak i obrazowy, symboliczny, wyrażający się gestami, znakami czy innymi formami.

Zaufanie innych jest fundamentem, na którym można owocnie budować więzi scalające wspólnotę ludzką. Zaufanie do siebie jest z kolei fundamentem, na którym buduje się własna tożsamość, poczucie wartości, sprawstwa i odpowiedzialności. Największym zagrożeniem dla kształtowania i rozwoju zaufania jest nieprzestrzeganie normy prawdomówności i uczciwości.

Kłamstwo i nieuczciwość stają się w przestrzeni publicznej coraz bardziej powszechnym stylem funkcjonowania indywidualnego i instytucjonalnego. Jednocześnie obserwuje się powszechniejsze przyzwolenie na ten styl funkcjonowania i koncentrowanie się jedynie na zdobywaniu umiejętności osiągnięcia sukcesu i uniknięcia kary lub obronienia się przed kłamstwem i nieuczciwością innych.

Bibliografia

- Błażejowska J., *Wojna światów...w Komitecie. Ideowy i polityczny wymiar konfliktów w KOR-rze i KSS „KOR”*, [w:] S. Cenckiewicz, M. Jastrzębski, M. Kozłowski, S. Dominik (red.), *Niepodległość ma jeden kształt. Antoniemu Macierewiczowi w 70. lecie urodzin*, Wydawnictwo LTW 2018, s. 65-100.
- Clifford W., *The Criminology of Crimes of Violence*, [w:] “Australian Journal of Forensic Sciences” 1976, 8(4), 156-166. Dostęp: 20.05.2023 z <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00450618309410676>
- Dialogi Konfucjańskie*, tłum. K. Czyżewska-Madajewicz, M.J. Kunstler, Z. Tłumski, Wydawnictwo Ossolineum 1976.
- Ekman P., *Kłamstwo i jego wykrywanie w biznesie, polityce i małżeństwie*, tłum. M. Kowalczyk, Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Fallis D., *Lying as a Violation of Grice’s First Maxim of Quality*, [w:] ”Dialectica” 2012, 66(4), s. 563-581. Dostęp: 20.05.2023 z <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=108065093065090091010126071072027067032037017041086025023086011065082080064100008030057099100122006004105112092009003073125070116038000015045100082099067084085110089004055022112116065110075011118091066121096078026112105113087112088090105101097088096085&EXT=pdf&INDEX=TRUE>
- Green S.P., *Lying, Misleading, and Falsely Denying: How Moral Concepts Inform the Law of Perjury, Fraud, and False Statements*, [w:] „Hastings Law Journal” 2001, 53(1), s. 157-212. Dostęp: 20.05.2023 z https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3462&context=hastings_law_journal
- Gronkowska-Melosik A., *Ściagi, plagiaty, fałszywe dyplomy. Studium z socjopatologii edukacji*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- Hartshorne H., M.A. May, *Studies in Nature of Character*, [w:] “Studies in deceit”, Columbia University, Teachers College, Vol. 1., Macmillan 1928.
- Jan Paweł II, *Encyklika Veritatis splendor [...] do wszystkich biskupów Kościoła katolickiego o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła*, Watykan 1993.
- Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1996, s. 705-838.
- Kahan D. M., *Ignorance of Law Is an Excuse - but Only for the Virtuous*, [w:] “Michigan Law Review” 1997, 96(1), s. 127-154. Dostęp: 20.05.2023 z https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/mlr/article/1801/&path_info=
- Kohlberg L., *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages*, Harper & Row, Publishers San Francisco 1984.
- Krzewińska A., Przybyłowska, I., *Patologiczne zachowania studentów związane ze studium*. Normy, Dewiacje, Kontrola Społeczna. IPSiR UW 2012, T.13, s. 313-337.
- Lepa A., *Prawda w mediach – wierność czy zdrada?* [w:] *Mass media dla prawdy* (red.), S. Kowolik, VIII Sympozjum Tarnogórskie, Tarnowskie Góry 2007.

Ostrowska K., *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej MEN 1998.

Piaget J., *Rozwój ocen moralnych dziecka*, tłum. T. Kołakowska, PWN 1967.

Pismo Święte. Nowego i Starego Testamentu, Pallotinum 1988.

Seifert J., *Blask prawdy jako fundament działania moralnego. O encyklice papieża Jana Pawła II „Veritatis splendor”*, [w:] Jan Paweł II, *Veritatis splendor. Tekst i komentarze*, (red.), A. Szostek, Lublin 1995, s. 169-188.

Szymanowska A., *Polacy wobec przestępstw i karania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2008.

Verigin B.L., Meijer E.H., Bogaard G., Vrij A., *Lie prevalence, lie characteristics and strategies of self-reported good liars*, [w:] „PLoS ONE” 2019, 14(12), s. 1-16. Dostęp: 20.05.2023 z <https://journals.plos.org/plosone/article/file?id=10.1371/journal.pone.0225566&type=printable>

Walters S.B., *Kłamstwo cała prawda o... Jak wykryć kłamstwo i nie dać się oszukać*, przeł. E. Jusewicz-Kalter. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

Wierzbicki K., *Problematyka aksjologiczno-wychowawcza w profilaktyce społecznej i resocjalizacji. Wprowadzenie do dyskusji*, [w:] „The Prison Systems Review” 2020, nr 107, s. 135-142.

Wypler W., *Aktualne trendy w psychologicznych badaniach nad kłamstwem*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.), J. Kwaśniewski. Prace IPSiR UW 2009, T. 14, s.161-181.

Wypler W., *Kontrowersje wokół problematyki kwestionariuszowego pomiaru uczciwości*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.), J. Kwaśniewski, IPSiR UW 2010, T. 16, s. 53-76.

Wypler W., *Oszukiwanie podczas sprawdzianów wiedzy a samoocena i tendencja do usprawiedliwiania zachowania u studentów*, [w:] „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja”, (red.), M. Pawlak IPSiR, UW 2014, T. 24, s.109-141.

Źródła internetowe:

<https://niezalezna.pl/212518-strazacy-alarmuja-wzywajac-sluzby-czesto-klamujemy>, (dostęp: 04.05.2023).

[https://niezalezna.pl/231468-policja-demaskuje-narracje-o-meczennikach-opozycji-co-stoi-za-medialnym-atakiem-na-policjantow%20\(dost%C4%99p%2025.07.2018](https://niezalezna.pl/231468-policja-demaskuje-narracje-o-meczennikach-opozycji-co-stoi-za-medialnym-atakiem-na-policjantow%20(dost%C4%99p%2025.07.2018), (dostęp: 04.05.2023).

<https://www.gb.pl/uzalenie-od-telefonow-wpedza-w-dlugi-pnews-1394.html>, (dostęp: 04.05.2023).

<https://statystyka.policja.pl/>, (dostęp: 04.05.2023).

<https://www.sw.gov.pl/strona/Statystyka>, (dostęp: 04.05.2023).

Akty prawne:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2022, poz. 1138).